

SÖREN BERGSTRÖM

Ekonomi och energi. Replik till Bergendahl

Per Anders Bergendahl skrev en artikel under rubriken "Elbörs – mål och ekonomi för vem?" i *Ekonomisk Debatt*, nr 8, 1990. Han lade därvid grunden för ett intressant resonemang om just vems mål och vems ekonomi man ger uttryck för med sitt sätt att argumentera. I sak hävdar Bergendahl följande:

Börsen behövs inte

- a Några brister i beslutsfattandet hos aktörerna har inte framkommit. Alla effektiva åtgärder kommer till stånd utan en börsfunktion.
- b Något utbyggnadsbehov på energiproduktionssidan är inte att vänta.

En börs kommer inte att fungera

- c Energieffektiviseringar är inte tillräckligt homogena som varor för att lämpa sig för börshandel.
- d Produktspecifikationen är till formen oklar.
- e Det går inte att skilja brukarintressen från leverantörsintressen. Det leder till risk för betalning (så att säga i onödan) för sådant som ändå skulle bli gjort.
- f Kraftverksägarnas osäkerhet minskar inte därför att konsumenterna blir mera produktiva.

En börs är ideologiskt olämplig

- g Individernas integritet blir överkörd av en börs.

SÖREN BERGSTRÖM är docent i företagsekonomi vid Stockholms universitet.

h Börsgreppet påminner om centralistiska planmål i marknadsekonomisk dräkt.

i En börs strider mot utvecklingen i Europa, vilken kännetecknas av disintegration.

Jag delar Bergendahls ståndpunkter på några punkter och har avvikande uppfattning i andra. Det återkommer jag till i artikelns avslutning. Det jag finner mest intressant är, som sagt, att granska argumentationen bakom ståndpunkterna.

När man, som vetenskapsman, i en komplex samhällsfråga vill lägga saker tillräta är det viktigt att hålla en vetenskapligt godtagbar klass på argumentationen. Annars blir resultatet det motsatta. En vetenskapligt godtagbar klass förutsätter i detta sammanhang bland annat:

- att man inte blandar samman teoretisk spekulation med empirisk observation;
- att man inte ger framställningen av argument och slutsatser en högre grad av säkerhet än vad tillgängliga belägg kan underbygga;
- att man inte förbigår delar av det uppställda problemet därför att man saknar bra lösningar på dessa delar. (Alternativt: att man klargör de egna resonemangens begränsade räckvidd.)

Jag anser att Bergendahls artikel har brister i alla dessa avseenden. Det är inga ovanliga brister i den ekonomiska debatten och just därför värda uppmärksamhet. Bristerna leder till svårigheter att problematisera den praktiska frågeställningen och till att texten som helhet glider

mellan analys och ideologisk proklamation.

Ett drag som genomsyrar texten är att alla problem framställs som om de vore enbart analytiska, och därmed lämpade för den neoklassiska nationalekonomins metodarsenal. Det är berättigat att ställa frågan i vilken utsträckning det är rimligt att analysera institutionella varianter utifrån en institutionellt ignorant teori. Jag börjar min diskussion i den änden.

Marknadsekonomi

En stor del av Bergendahls text refererar hur elementära läroböcker i neoklassisk nationalekonomi beskriver marknadsökonomi som idé. Två egenskaper i denna idé framstår i hans referat som särskilt viktiga, nämligen *harmoni* och *entydighet*.

Harmoni: marknadsekonomin åstadkommer en avvägning mellan konsumenternas värderingar och producenternas resursutnyttjande. Detta sker inom ramen för ett decentraliserat beslutsfattande.

Entydighet: brister i marknadsekonomin¹ är klara och identifierade och det finns åtgärder mot bristerna. Bergendahl hävdar också att grundläggande samhällsökonomiska prissättningsprinciper och kostnadseffektivitetskrav är entydiga.

Bergendahl framställer idén om en marknadsekonomi som trossatser om hur det är i praktiken på energiområdet i Sverige. Mig veterligt finns det inga belägg för att dessa idéer realistiskt beskriver sakförhållandena någonstans någonsin. De är, som vetenskapliga produkter, hjälpkonstruktioner för att möjliggöra användning av viss typ av matematik i analysen av samhällsfrågor (Lind [1990]). Som ideologiska produkter är de en formalisering av liberal ideologi med rötter i det under 1800-talet framväxande borgerskapet (Kregel [1972]). Vilken är relationen mellan den marknadsekonomi som

Bergendahl talar om och energimarknaderna i Sverige?

I Bergendahls diskussion förekommer ingen referens till den förestående avvecklingen av kärnkraften. Inför utsikten att denna blir av, som regeringen sagt, och med de ambitiösa miljömål i flera avseenden, som riksdagen satt upp, är det tämligen akademiskt att tala om en situation utan några som helst politiska ingrepp i aktörernas göranden och låtanden. Elmarknaden domineras tex i dag av en centralplanerad introduktion av kärnkraft, som drevs igenom med stor målmedvetenhet. Med hävdandet att regleringar alltid är fel placerar sig Bergendahl helt vid sidan om den praktiska energipolitiska debatten, särskilt som detta hävdande understryks med brösttoner om att individernas integritet blir överkörd av en börs, dvs en marknadsplats.

Vilkas integritet är det för övrigt som kränks? Elmarknaden i Sverige domineras i dag på utbudssidan av Vattenfall och Sydkraft, som svarar för 65 procent av tillförseln, till en del i organiserad samverkan med andra aktörer. Dessa företag, tillsammans med Asea och några större användare, har i praktiken varit elsystemets drivande utvecklingsblock. Detta block har kraftfullt styrt elsystemets strukturutveckling, tex genom att aktivt motarbeta utveckling av kraftvärme under 1960-talet (Dahmén [1950] och Kaijser m fl [1988]).

Det leder också bort från den energipolitiska verkligheten att reducera landets effektivitetsproblem (via den ovan nämnda harmonidoktrinen) till de enskilda aktörernas problem. Bergendahl går faktiskt så långt att han hävdar att samhällsökonomisk lönsamhet förutsätter enskild lönsamhet. Komplexiteten i dessa frågor är ofta underskattad av ekonomer (McCloskey [1983]).

¹ Dvs det verkliga samhällets avvikelser från idén om den perfekta marknadsekonomin.

Att bestämma vad som är effektivt för samhället är att på något sätt försöka summa och som en helhet beskriva och värdera tillstånd i ett system. Det är viktigt att förstå skillnaden mellan detta och det slags aktiviteter, som går ut på att välja en effektiv produktionsmetod eller köpa en skjorta till ett fördelaktigt pris. Det förra gäller struktur och helhet, det senare enskilda handlingar.

Själva sakfrågan

Jag är oenig med Bergendahl

Punkterna a, e, f, g och h har sin förankring i resonemangen om neoklassisk ekonomi. Punkterna b, c, d och i har annan bakgrund.²

(a) Om effektiva åtgärder kommit till stånd eller inte är dels en värdefråga (vad är effektivt?) dels en empirisk fråga. Värdefrågan har Bergendahl rationaliserat bort med den neoklassiska formen och den empiriska frågan har han inte ens ställt.

(b) Tillväxt-, energi- och miljöpropositionerna till 1991 års vårriksdag talar ett helt annat språk: energisystemet skall ställas om för att svara mot en hållbar utveckling. Det innebär bl a att energi i princip kommer att vara en bristvara under lång tid framöver om riksdagen i dessa frågor följer regeringens intentioner.

(c) Börshandel sker i dag med alla slag av råvaror och grödor i en stor mängd kvaliteter och med avancerade konstruktioner för hur affärerna låses i tiden. Erfarenheten visar alltså att marknaden ofta varit uppfinningsrik när det gäller att skapa för transaktionsändamål homogena produkter.

(f) Argumentet att det bara handlar om osäkerhet för kraftverksägarna är taget ur

luften. Det olika aktörer i energisystemet har att ta ställning till är inte olika grader av osäkerhet utan vad det kostar att få tillgång till en viss mängd energi. I den mån leverantörernas prognososäkerhet är en fråga att beakta, bör man förvänta att en börsfunktion minskar osäkerheten därför att befintligt utbud över börsen kan söka alternativ användning (Modigliani & Miller [1958]).

(g, h och i) Dessa argument kommenterar sig själva.

Jag är enig med Bergendahl

Två av kritikpunkterna är värda en allvarlig analys. Det är (d) frågan om hur värdehandlingarna skall specificeras och (e) frågan om hur gränsen skall dras mellan effektiviseringar som kan/bör/skall säljas och sådana som görs ändå. I båda dessa fall förutsätts nya institutionella grepp. Innan dessa demonstrerats är det begrippligt om många möter börsidén med skepsis.

Hur värdehandlingar kan/bör specificeras är en praktisk fråga, jämförbar med den styrelsen vid en aktiebörs har att lösa. Aktier är ju långt ifrån entydiga som värdehandlingar. Det finns, till min kännedom, inga principiella eller logiska hinder mot att göra en för transaktionsändamål lämplig värdehandling av "negawatt". Men det är inte enkelt. Inbesparad elförbrukning skall definieras i en effekt- och en tidsdimension och någon skall garantera motsvarande leveranskapacitet. En utredning av möjligheterna härvidlag bör tillvarata de erfarenheter som finns av 1980-talets kreativa utveckling av instrument och institutioner för finansmarknaderna.

Frågan om "producenter av negawatt" kan ta betalt två gånger genom att en börs

² Punkterna refererar till min sammanfattning av Bergendahls ståndpunkter i artikelns inledning.

tillgångsvärderar rationaliseringseffekter, som skulle ha åstadkommit börsen förutan, kan möjligen lösas på efterfrågesidan: Vem betalar för "onödiga" negawattcertifikatet (eller vad de kan komma att heta)?

Slutsats

Hänvisning till elementär neoklassisk teori ger ingen grund för saklig argumentation om värdet av en elbörs. Per Anders Bergendahl har i sin artikel i *Ekonomisk Debatt* vida överskridit räckvidden hos den teori han stödjer sig på. Inriktningen på teoretisk och ideologisk diskussion har också medfört att väsentliga aspekter på frågan om värdet av en elbörs inte uppmärksammas.

En konstruktiv ekonomisk debatt i dessa frågor har mycket att vinna på en klar boskillnad mellan värdeteori som stödjer sig på betalningsvilja och värdeteori som explicit beaktar politiska processer.

Referenser

- Bergendahl, P A, [1990], "Elbörs – mål och ekonomi för vem?". *Ekonomisk Debatt*, årg 18, nr 8.
- Bergstrom, S, [1990], "Hur naturen blir synlig. Metoder för ekologisk samhällsbokföring". Naturvårdsverket, rapport 3863.
- Dahmén, E, [1950], *Svensk industriell företagarverksamhet*. Stockholm.
- Kaijser, A, m fl, [1988], *Att ändra riktning. Villkor för en ny energipolitik*. Allmänna Förlaget.
- Kregel, J A, [1972], *The Theory of Economic Growth*. MacMillan.
- Lind, H, [1990], *Tanken bakom tänkta ekonomier. Om forskningsstrategi i modern nationalekonomi*. Akademeja.
- McCloskey, D N, [1983], "The Rethoric of Economics". *Journal of Economic Literature*, vol 21, s 481–517.
- Modigliani, F M & Miller, M, [1958], "The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment". *American Economic Review*, vol 48, s 261–297.